

Referencia:

- ÚCAR, X. (1999) "Nuestra diversidad creativa. Una invitación a la lectura del informe Pérez de Cuellar", pp. 84-92. **Perspectiva escolar**. Nº 237. Setiembre.

**NUESTRA DIVERSIDAD CREATIVA¹:
UNA INVITACIÓ A LA LECTURA DE L'INFORME PÉREZ DE CUELLAR**

Amb aquest treball² hom pretén presentar el document i proporcionar alguns elements que serveixin tant per iniciar el debat posterior com per estimular-vos o incitar-vos a la seva lectura; lectura que, cal dir-ho, a mi m'ha resultat apassionant. Després explicaré perquè. En funció d'aquests objectius he estructurat l'exposició al voltant de tres eixos:

Un primer en el que, d'una manera genèrica i ràpida, es realitza una revisió teòrica de l'evolució del concepte de cultura i de les formes en que pot ser entesa a la nostra actualitat. Una vista panoràmica sobre aquesta evolució ens ha de permetre contextualitzar el document i, sobretot, comprendre el significat i la importància de les innovacions que aporta. Un segon, en el que es presenta la concepció, el procés d'elaboració i l'estructura del document. I un tercer, per últim, en el que realitzo algunes reflexions al voltant de les que, des del meu punt de vista, són algunes de les principals aportacions temàtiques i conceptuals de l'Informe Pérez de Cuellar. Acabaré amb algunes idees sobre el perquè cal llegir aquest document.

1. Contextualització teòrica: l'evolució del concepte de cultura:

En contra del que podríem pensar el concepte de cultura i, sobretot, la reflexió i l'acció política sobre ella, és quelcom força nou, de no fa masses anys. De fet, la reflexió sobre la cultura, com element de desenvolupament dels pobles, no comença a Europa fins després de la II^a guerra mundial i en el marc d'unes institucions supraestats que s'acabaven de crear (Consell d'Europa, Consell de Cooperació Cultural, etc.). La primera conferència, també mundial, sobre *Polítiques culturals*, no es produeix fins 1970 a Venècia. Ens movem, per tant, en un àmbit de reflexió extraordinàriament jove. En les darreres dècades aquests treballs al voltant de la cultura han estat continus³ i han anat generant diverses línies d'intervenció que han estat mes o menys impulsades i desenvolupades pels diferents Estats.

La primera idea va ser la de generalitzar la **cultura d'èlit** acostant-la a les capes de població que tradicionalment no havien pogut gaudir d'ella. Va ser la perspectiva denominada *Democratització cultural*. Perspectiva que, entre altres coses va possibilitar el desenvolupament de les indústries culturals i que es va estendre, en la dècada dels 70, a cavall dels mitjans de comunicació social. S'inaugurava l'època del *consum cultural* de la mà dels processos de difusió cultural i de les inversions de les empreses privades en cultura. Fins aquest moment el concepte de cultura fa referència solament a les arts i al patrimoni. És el que hem denominat concepte tradicional o pragmàtic per oposició al concepte antropològic de cultura que, aleshores, es disposava a entrar en escena.

¹ UNESCO (1997) **Nuestra diversidad creativa**. Ed. Unesco/Fundación Santa María. Madrid.

² Aquest és el text de la conferència que va presentar l'autor a la Universitat Autònoma de Barcelona, en el marc d'una jornada de debat sobre l'informe Pérez de Cuellar.

³ Amb la realització de diferents conferències mundials que s'han anat desenvolupant als cinc continents.

En els anys 80 es planteja una altra perspectiva que suposa un canvi qualitatiu en les concepcions sobre la cultura. S'annuncia la perspectiva denominada *Democràcia cultural* que enten la cultura no com a objecte de cosum sino com a àmbit de desenvolupament personal i col·lectiu. Aquesta perspectiva es fonamentarà en una definició antropològica de la cultura⁴ que es presentarà a la Conferència Mundial sobre polítiques culturals realitzada a Mèxic al 1982. *La cultura –es diu- és el conjunt de trets distintius, espirituals i materials, intel·lectuals i afectius que caracteritzen una societat o un grup social. Engloba, a més a més, les arts i les lletres, els modes de vida, els drets fonamentals de l'ésser humà, els sistemes de valors, les tradicions i les creences.* A partir d'aquest moment el concepte de cultura resta definitivament lligat a la història i a les diferents formes i estils de vida dels pobles, a la manera com es relacionen amb altres grups humans i amb el seu medi ambient. La nova cultura és cultura vital, cultura de vida i no solament cultura artística. Les propietats i estils de vida són cultura. És aquest marc, present des de la dècada dels 80, el que possibilitarà l'elaboració de l'Informe Pèrez de Cuellar.

2. Concepció, procés d'elaboració i estructura del document

Al gener de 1988 es va iniciar, a instàncies de la ONU i de la UNESCO, el *Deceni Mundial pel Desenvolupament Cultural* que pretenia, entre altres coses⁵, oferir un marc temporal i instrumental per a impulsar reflexions, propostes i accions encaminades a la reformulació del concepte i les pràctiques de desenvolupament vigents fins aleshores. Un model de desenvolupament que es pensava i concebia com un camí únic, uniforme, linial i economicista; un model que, al llarg dels darrers anys, havia mostrat la seva inoperància com a motor d'un benestar autènticament humà. El propi Perez de Cuellar assenyala en la introducció a l'informe que, *es tractava de transcendir l'economia però sense abandonar-la* (pág. 7), optant per un desenvolupament humà que augmentés les opcions de les persones davant el seu medi sociocultural. Es tractava, per tant, de lligar la cultura i el desenvolupament.

Es amb aquesta idea que la UNESCO va encarregar aquest informe a una Comissió independent integrada per experts de tot el món i encapsalada per en Perez de Cuellar. El mandat precisava que el que calia era *identificar, descriure i analitzar les qüestions bàsiques, els problemes i els nous desafiaments* (pág. 9) que plantejen els conceptes assenyalats, però que les conclusions obtingudes s'havien d'orientar cap a la formulació de polítiques d'acció concretes. Así s'afirma en la introducció que el document no pretén ser ni un tractat ni una investigació original ni tan sols un manual sobre aspectes culturals sinó *una crida a l'acció* en aquells àmbits que l'avaluació actual, mostra com a prioritaris, per afavorir el millor abordament possible per part de les comunitats humanes.

Per a que us feu una idea sobre l'amplitud d'aquest estudi es pot dir que es va desenvolupar al llarg de dos anys i mig i en 9 reunions que es van desenvolupar a diferents llocs del planeta⁶. A cadascuna d'elles van assistir diferents experts, també d'arreu el món. Es varen encarregar més de 62 estudis i anàlisi concrets sobre temàtiques força diverses. El resultat és un document que consta de 10 capítols que versen sobre els següents temes: L'ètica global, el pluralisme, la creativitat, el nou món mediàtic, les dones, els nens, els joves, el patrimoni cultural, el medi ambient, les polítiques culturals i les necessitats d'investigació.

⁴ Que venia a recollir la primera definició que l'antropòleg cultural E. B. Tylor va donar sobre aquest concepte a l'últim quart del segle XIX.

⁵ "Els objectius proposats per aquest deceni eren: 1. Considerar la dimensió cultural del desenvolupament. 2. Afirmar i enriquir les identitats culturals. 3. Ampliar la participació en la vida cultural. 4. Promocionar la cooperació cultural internacional (pág.9). TOHME, G. (1992) *Développement culturel et environnement*. Ed. UNESCO. Genève

⁶ Ginebra, Estocolmo, Costa Rica, París, Manila (Filipinas), Sultanato de Omán, Japón, i Suràfrica.

El darrer capítol de l'informe és el denominat *Agenda internacional* on es presenten 10 macro principis d'acció que agrupen tots aquells projectes que proposa la Comissió com a resultat de la investigació realitzada.

3. Aportacions del document:

Vull començar pel títol, veritable enunciat dels principis bàsics que, com un eix transversal, vertebrarà tot el document. Vull cridar la vostra atenció sobre ell, perquè crec que està molt ben pensat: *Nuestra diversidad creativa*

Nuestra (globalitat mundial). El document parteix del fet que som un comunitat, una col·lectivitat: el *nosaltres* sempre és inclúsor, el *vosaltres* i l'*ells* són conceptes que exclouen, que es refereixen als altres; aqueles que no estan amb nosaltres ni són com nosaltres. A partir d'ara en referir-nos a qualsevol realitat planetària, cal utilitzar el *nosaltres* i no s'ajusten ni treballen per la construcció d'aquesta nova realitat els que utilitzen el *nosaltres* de forma restringida, per diferenciar una comunitat concreta de les seves veïnes.

Diversidad (diferències entre pobles) Malgrat que hi ha forces que ens porten cap a l'homogeneització el document recull i aposta per la diversitat i la diferència. I veureu que ho fa d'una manera força intel·ligent: és allò que ens iguala el que ens ha de permetre entendre's, conviure-hi i treballar plegats. Això és el que fonamenta la proposta d'ètica global que planteja el document. És allò que ens diferencia el que constitueix la nostra riquesa. *La identitat –diu el document– és una relació, no una fortalesa, i reconèixer-ho implica una obertura recíproca que, per definició, s'ha de donar en un doble sentit* (pàg. 116).

Creativa (Noves riqueses relacionals) Perquè la creativitat és resultat d'aquesta diversitat i de les diferents maneres amb les que cada poble es relaciona amb el seu medi sociocultural. Un concepte ampliat de creativitat (que transcendeix l'àmbit de les arts) que possibilita i estimula la innovació i l'experimentació cultural. La creativitat en allò cultural, tecnològic i polític és ja i ha de ser encara més en el futur, la nova metodologia de relació amb el medi. *En no poder ser ensenyada o imposada la creativitat s'ha de cultivar...* (pàg. 52). *Això vol dir trobar els mitjans per ajudar a les persones a concebre noves i millors maneres de viure i treballar plegats.* (pàg. 61) *La creativitat és una força social* (pàg. 54)

Tot i ser un document ple d'idees i reflexions, jo crec que podríem parlar de quatre grans aportacions:

- Lligar el concepte de cultura al de desenvolupament i ampliar el concepte de política cultural
- Plantejar tota una sèrie de nous conceptes: llibertat cultural, patrimoni intangibles, empoderament
- Definir els principis bàsics d'una nova ètica global
- Acabar amb tota una sèrie de principis per a l'acció.

Sense cap ànim d'exhaustivitat, comentarem breument aquestes aportacions.

3.1. El desenvolupament es torna cultural

La concepció predominant del desenvolupament en las darreres dècades el caracterizaba com un *procés de creixement econòmic i una expansió ràpida i sostinguda de la producció, la productivitat i l'ingrés per habitant* (pàg. 15). En aquesta perspectiva, la cultura no juga un paper fonamental; és el propi creixement econòmic qui s'en du el protagonisme en presentar-se com la fita a aconseguir. El paper de la cultura és instrumental, atès que es converteix en un dels catalitzadors d'aquell creixement. El valor que se li assigna esdevé del rol mediador que juga: pot afavorir o obstaculitzar un ràpid desenvolupament.

Una concepció actualitzada del desenvolupament el considera com un *procés que augmenta la llibertat efectiva dels seus beneficiaris per a portar endavant qualsevol activitat a la que atribueixen valor* (pàg. 15). En aquest marc, el desenvolupament humà -per oposició al purament econòmic- i el propi progrés econòmic i social estan culturalment condicionats. En la nova perspectiva la finalitat última del desenvolupament es el benestar físic, mental i social de tots els éssers humans. Aquest plantejament resulta especialment pertinent en aquests temps en que la guerra torna a estar viva a Europa. *Més si val sembrar desenvolupament avui* -afirma l'informe- *que desplegar exercits demà* (pàg. 186).

La cultura ja no es limita a ésser un instrument del desenvolupament econòmic, sinó que juga un paper constructiu, constitutiu i creatiu en la vida de les societats. La cultura és la base social de les finalitats que aquelles societats es proposen aconseguir⁷. Totes les formes de desenvolupament humà -inclòs l'econòmic- estan culturalment determinades.

La cultura no és un instrument del progrés material: és la fita i l'objectiu del desenvolupament, entés com la realització de l'existència humana en totes les seves formes i en tota la seva plenitud. En aquest nou model la cultura t'entitat per ella mateixa com a marc i contingut del desenvolupament dels pobles.

El nou model cultural previst pels propers anys transcendeix els límits dels països desenvolupats i pretén ésser un model cultural per a tot el planeta. Des del meu punt de vista, és més globalitzador i progressista que els anteriors, al menys, en dos sentits. Primer, perquè defineix un marc ètic universal que pot permetre trobar un camí de sortida als *relativismes culturals*, refugi freqüent -i, sobretot, segur- de conflictes culturals aparentment irresolubles. *El relativisme cognitiu* -s'afirma a l'informe- *no té sentit; el relativisme moral resulta tràgic. (.....) Cel.lebrem la diversitat, però conservant normes absolutes per a poder jutjar allò que és just, bo i veritable* (pàg. 36). I segon perquè, en lligar el concepte de cultura al de desenvolupament, amplia el paper que juga la cultura a les nostres societats. D'aquesta ampliació esdevé també la de la política cultural que depassa l'àmbit de les arts i el patrimoni per a centrar-se en l'*empowerment* (empoderament), procés d'autodeterminació cultural pel que les persones i els grups es doten de recursos per a poder participar i determinar les esferes de poder.

3.2. Una ètica planetària

Neix de la idea que les cultures tenen més elements en comú que aspectes diferencials⁸. Hom pot dir que existeix una mena d'unitat sota la diversitat de cultures. Dita unitat es defineix i concreta en una ètica global que indica les normes mínimes que hauria d'observar qualsevol comunitat. Els

⁷ El propi informe assenyala que els governs no poden determinar la cultura dels pobles, que, en realitat, ells mateixos estan parcialment determinats per la seva cultura. Allò que sí poden fer és influir positiva o negativament sobre ella i, d'aquesta manera, marcar les pautes del desenvolupament.

⁸ *Sovint les cultures són percebudes com sistemes homogènis d'idees i creences. Però és necessari matitzar aquesta percepció de varies maneres (....): 1. Les cultures no presenten fronteres clarament delimitades; es sobreposen parcialment. Les idees bàsiques solen reiterar-se en diverses cultures, atès que posseeixen, parcialment, arrels comunes, estan basades en experiències humanes semblants i, al llarg de la història, sovint varen aprendre unes de les altres. (.....) 2 Les cultures no posseeixen generalment un portanveu únic en matèria d'assumptes religiosos, ètics, socials, polítics i altres aspectes de la vida dels pobles. (.....) 3. Les cultures no solen formar unitats homogènies.* (pàg. 24).

principis que la configuren es constitueixen en una mena d'universals que es manifesten de forma transversal en la gran majoria de cultures del planeta. En el mateix informe es recomana que els principis i valors integrats en aquesta ètica global siguin considerats com principis morals mínims que han de ser respectats per tots sense excepcions ni restriccions. Aquets són:

a) Drets humans i responsabilitats

Avui esconsidera que els drets humans constitueixen un principi internacional de comportament. Protegir la integritat física i emocional de les persones contra les intrusions de la societat; brindar les condicions socials i econòmiques mínimes que garanteixin a les persones una vida digna; tractar-les amb justícia i assegurar-hi l'accés equitatiu a mecanismes capaços de reparar injustícies, són principis-clau que es constitueixen en fonament de la vida en societat.

b) La democràcia i els elements de la societat civil

La democràcia ha de ser considerada en l'actualitat l'element central d'una cultura cívica global en gestació. Existeix, de fet, una íntima relació entre democràcia i drets humans, atès que la primera proveeix una base considerable per a salvaguardar els drets fonamentals dels ciutadans.

c) La protecció de les minories

El pluralisme cultural és una característica intrínseca i perdurable de les societats i la identificació ètnica és una reacció normal i saludable davant les pressions de la globalització⁹. Davant qualsevol demanda d'integritat cultural presentada per una comunitat és necessari fer valdre els drets humans¹⁰.

d) El compromís amb la resolució pacífica dels conflictes i la negociació justa.

La justícia i l'equitat en la política i en les relacions humanes no es pot fonamentar en la imposició d'uns principis morals preconcebuts¹¹. Cal permetre i possibilitar que totes les parts interessades expressin els seus punts de vista. Les discrepàncies s'han de resoldre mitjançant negociacions.

e) La equitat intra i intergeneracional.

El principi fonamental de l'ètica global és l'universalisme, que proclama que tots els éssers humans neixen iguals i que gaudeixen dels drets humans independentment de la classe, sexe, raça, comunitat o generació a la que pertanyin. Això implica que la satisfacció de les necessitats bàsiques, per a viure una vida digna, ha de constituir una preocupació fonamental de la humanitat. L'universalisme exigeix tanmateix que, la nostra preocupació per protegir a

⁹ El d'identidad cultural és un concepte excluent, fruit sempre de la confrontació. És cert que no hi ha cultura sense consciència de cultura, però també que no n'hi ha res més perillós que consciència de cultura sense una veritable formació que la fonamenta i una sensibilitat que la relativitzi. La xenofòbia i els abundants exemples de racisme en són una bona prova d'aquesta afirmació. El concepte que aporta l'Informe apel·la més a les semblances que a les diferències entre les diverses cultures, atès que es pot parlar, d'un sustrat cultural comú, més enllà de les identitats específiques. Aquest concepte és, tanmateix, dinàmic, mai estàtic, la qual cosa vol dir que la seva essència està constituïda pel perpetu canvi, sempre per l'influència de la resta d'identitats amb les que té contacte. Els discursos que aboguen per preservar una "pretesa" identitat cultural són conservadors, volen aturar la història per a afirmar quelcom que, en realitat, és simplement una construcció mental producte de d'un complex d'inferioritat, bé d'el desig d'algun tipus de poder sobre algú, o bé d'algun sentiment més o menys lícit d'expropiació. Insistim, d'altra banda, en que és la formació personal i comunitària el camí més apropiat per a la consecució d'una cultura compartida.

¹⁰ L'informe aporta un nou concepte: el de *llibertat cultural*, que es caracteritza com una llibertat col·lectiva i es defineix com *el dret que poseeix un grup per a seguir o adoptar el modus de vida que desitja* (pàg.18).

¹¹ El mateix informe assenyalava que serà necessària la voluntat de crear una cultura de la pau. Aquest és un procés que, mitjançant l'educació i el coneixement al voltant les diverses cultures, forja actituds positives orientades vers la pau, la democràcia i la tolerància.

les generacions futures, no ens porti a ignorar les reivindicacions apremiants dels actuals desheredats.

Perquè llegir aquest document i perquè fer-ho des de l'educació?

La cultura és, al mateix temps, marc i objecte de l'educació. És marc perquè condiciona i, fins i tot pot ser determina, formes i accions educatives. És objecte perquè ella mateixa es converteix en contingut de l'educació. És fa difícil distingir una de l'altra i mes en aquests temps en que la formació es pas indispensable de gairebé qualsevol activitat que es vulgui desenvolupar. Però hi ha un altra raó, i és que aquest document fa referència a molts dels àmbits i dels temes en i amb els que es desenvolupen la la pedagogia i l'educació social.

Aquest és un document ple de reflexions, de valors i de pautes d'intervenció en educació multi i intercultural, en els museus i en les arts, en les ciutat educadores, en el medi urbà i el medi rural, en els patrimonis intangibles, en el folklore i l'artesanía, en les comunitats indígenes, i en l'educació ambiental, per posar alguns exemples. Crec que aquestes –apart de l'interés intrínsec del document, derivat entre d'altres, de la quantitat, varietat i pertinència dels exemples- són raons més que suficients per reconamar la lectura de l'informe Pérez de Cuellar sobre la cultura.

Xavier Úcar Martínez

Prof. Del Dpt. de Pedagogia Sistemàtica i Social de la UAB.